

Az Ember és a Város

Nagy Imre, otthonról

Az Ember gondoktól terhelten tért haza. Az első háború minden mocskát, szellemi zűrzavarát átélte. Részeg volt és beteg mindattól, amit látott, és irtózott mindentől, ami megváltást, új életet hazudott. A szellemi csömör nem könnyen múlt el. A csendes falusi környezet, a gerendás ház és az örök földműves életritmus csak fokozta az undort attól, ami elmúlt. Tiszti dekungok üres fecsegései, sznob világnézetek, korcs ideák dzsungel-szövevénye örjítő és átláthatatlan fátylat vont a szeme elé. Tisztán akart látni. Kaszálás és gereblyélés közben csak a test volt jelen, a szellem tisztulva vívta a maga harcait, kezdte élni a maga életét. Előlről kezdett mindent, és kereste önmagát. Ki vagyok én? Hol vagyok én? Mit vállalok az életből, mit kell tennem? Tisztázta a kérdéseket, és elindult az úton, amit önmagának kijelölt. Senkit nem követett, sem epigon nem akart lenni, sem próféta. Egyszerűen be akarta bizonyítani, hogy a világon a munka az, ami megteremti és megmenti az embert.

Irhatnánk belső kényszerről, vajudásról, önkinzásról, elhivatottságról, de ezek mind nagy szavak, és nem fedik teljes egészében a tényeket.

Az emberré válás folyamata újra lezajlott az Olt partján. A munka meggyógyította az Embert. Ő csak annyit mond arról az időről:

— Két évig ültem az Olt partján, és kerestem önmagamat.

Tudom, hogy kaszált, boglyát rakott, erdőre járt, gépeket vásárolt és faj-juhokat tenyésztett. Megkezdte az új életet. A körülötte felfakadó élet új és egészséges gondolatokat ébresztett benne:

— Ha tényleg művésznek született valaki, előbb-utóbb megnyilatkozik művészetében. Aki erő, annak rendeltetése van, az elhivatásnak pedig eleget kell tenni. Az esetleges megnemértés, gáncsoskodás, kerékkötés ellenére is, azért tart ki művészete mellett a művész. A művész valamely népből született, és körében él. Am művészete az egyetemes emberiségé, minden korok kultúrájé.

Ilyen gondolatok mellett születnek önarcképei, édesanyját, édesapját és a patriarchális székely életformát ábrázoló képei. A közvetlen környezet ábrázolásába egy nagy embercsoport problémái feszülnek bele. Előre megfontolt, kemény, beosztott munka következik az életében.

Különböző anyagok természetét tanulmányozva, sorozatokat készít, és mindenen felett rajzokat, rajzokat százsámra, mindenről tanulmányt. A közvetkező és kemény tanulmányokban kikristályosított gondolatok alapján

felcsendülnek a színek, és a vonalak pattogó ritmusába komponált tiszta és erős képek keletkeznek.

Szinte egyidőben a zenében is lejátszódik ez a folyamat; az eredmény: Bartók Béla Cantata profanája. Nagy Imre munkáiban is ennek az alapeszméje tükröződik: „Csak tiszta forrásból“.

És a város?

Akkor furcsa életet élt. Felépítették az átvonuló csapatok leégette faházakat. És lehetőleg emeletet húztak az üszkös, égett részek fölé. Művakolat és erkély került a házakra, de néhol elfelejtették a fundamentumot, máshol a vasgerenda hiányzott belőle. Az alap és a konstrukció. De reprezentált. Mészárosai, malomtulajdonosai és fakereskedői úgy éltek, ahogy Gorkij leírta a nyizsnij-novgorodiakat. Pénz . pénz... pénz... volt a lényeg, és

Nagy Imre:

Önarckép
édesanyámmal

minimálisak a szellemi igények. Nagyokat ettek, s aki inni nem tudott, ember számba se jöhetett. A legnagyobb művészet — a flekken-sültés volt.

Ki érthette meg ezek közül az Embert, aki keményen dolgozott, nem ivott, csak tejet, s akinek a ruháját az édesanyja szötte?

Mégis akadt néhány, egy pár fiatal tanár és mesterember, akinek meghirdette a hitvallását. A munka hitvallását, a kemény élet hitvallását. Így került sor a csíkszeredai volt Fortuna lisztkereskedés helyiségében az első kiállításra. A helyi sajtó 1926 novemberében ezt írja: „Mindenki jöjjön el, aki nem is teheti meg, hogy képeket vásároljon. Különben sem azért ren-

dezi a kiállítást, hogy képeket adjon el itt. Tudja ő jól, hogy sokkal szegényebbek vagyunk, semhogy az ő képeinek értékét meg tudjuk fizetni. Éppen hogy be akarja mutatni művész-magát szülőföldje közönségének, és nagyon fájna, ha nem fogadnók el fiú bemutatkozását. Keressük fel képkiállítását mindannyian!”

És sokan mentek el, főleg azok, akik szintén helyüket keresték az életben. A szibériai garnizonok és táborok volt lakói, az „aranyvonatot” elfogó névtelen önkéntesek és mások benne látták a példát.

Kiállítás kiállítást ért, és mindenhol győztesen tért haza a faházba, a megbarnult gerendák alá, a hivatásával most már tisztában lévő, csak annak élő Ember.

A város pedig a maga kispolgári és szűklátókörű gondolataival eltelve észre sem vette, hogy Londonig tartó utat fut be, és becsületesen helyt áll mindenütt a fia.

Kritikusok vitáznak felette, és „izmusokba” igyekeznek beskatulyázni. Azonban egyik „izmusba” se nagyon talál bele. Aztán elődök hatását keresik munkáin, de „se utódja, se boldog őse”. Önállóságért sokan még ellene is fordulnak. Remetévé, különcé, kemény emberré szűkítik le, pedig csak egyes és erős, nem törődik az acsarkodókkal.

A II. világháború előtt a város megtelik kardcsörtető sznobokkal, akik elől jó elhúzódni. Mégis felfedezik, s próbálják belekeverni a maguk ideológiájába. Egyenessége és megnemalkuvó természete miatt azonban végül is finoman mellőzik. Aztán ez a világháború is befejeződik, holt hírét költik —, és újra a régi házhoz érkezik vissza.

Új élet kezdődik. Ennek a harcait már nem lehet megvívni az itteni környezetben. Főiskolai tanár lesz, az ifjúság nevelésében akarja régi elveit, a rendszeres munkát és a művészi felelősségtudatot továbbvinni. Azután lassan visszavonul, és ki tudja hányadszor, átnézi régi képeit, a sok „határkövet”, amely életének egyes szakaszait lezárja, és ismét újat kezd. Nem maradnak el az elismerések sem — az érdemes művészi cím, a Munka Érdemrend, a Kulturális Érdem érdemrend első osztályú fokozata. A többiekre már mindnyájan emlékszünk (a marosvásárhelyi galéria megalapítása, a kolozsvári retrospektív kiállítás). Életében most már nem egy, hanem három város játszik szerepet. És a szülőváros? Megismerte fiát? Megbékélt? Nem. Megújult.

Csikszereda most már nem a nagykereskedők és a kocsmák városa, „ahol a pap is koresomáros”. Ma mindenki tudja itt, háromhetenként változik a képzőművészeti kiállítás a múzeumban, hogy Bukarest után itt van a legtöbb kiállítás évente. És senki sem megy el úgy a zsögödi útkeresztződés előtt, hogy a fejét ne fordítaná a ház felé, elújságolva az idegennek:

— Ott a második házban lakik Nagy Imre.

Szökőkút csobog a régi városi szemétdomb helyén, s az egykori mocsárban Művelődési Ház sugározza a szellemi munka szépségét. Csikszereda a kisvárosok között országos első a városfejlesztésben, és azon gondolkodnak a városatyák, hogy hová tegyenek szobrokat a parkokba. Persze, erről meg kell kérdezni Imre bácsit.

Most már ők összeforrtak: a megújult város — ifjúsága s a munka révén — és a fia, aki megálmodta e város jövőjét, és utat mutatott feléje.

Csiki Dénes

Michael Gold és Gaál Gábor

Nemrég a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban egy régi erdélyi napilap hasábjain megtalálták Michael Gold amerikai író Zsidók, ha nincsen pénzünk című regényének magyar fordítását. A hatvanegy folytatásban megjelenő műhöz valamilyen okból nem írták oda a fordító nevét, s én most itt igazolom, hogy az itt-ott biblikusán zengő, másutt zamatos amerikai argóval telítüzdelte regénynek Gaál Gábor az utánköltője.

Véletlenül tudtam meg, véletlenül toppantam be a szerkesztői szobácskába, éppen akkor, amikor Gaál Gábor a regényt gépbe diktálta.

— Eredetileg úgy terveztem, hogy a Korunkban közlök egy részt Gold regényéből — mondta Gaál Gábor az egyik cigarettaszünetben. — Am ahogy a munka végére jutottam, rájöttem, hogy a pillanat mást kíván, és alkalom kínálkozik arra, hogy egy polgári napilapban leközzöljünk az egész regényt, ami nagyon hasznos lesz, tisztítóerejű és talán szenvedélyeket fölkaravó. Hitlerék ugyanis most teleköpik a világot a „teremtő és harácsoló” tökérről szóló demagóg elméletekkel, amelyekben természetesen a német Krupp meg Stinnes meg Thyssen, meg az I. G. Farben Industrie a teremtő tőke, a harácsoló kapitalista pedig — a zsidó. És Hitlerék agitációjában láthatatlanul benne van az is, hogy tulajdonképpen minden zsidó nagytőkés. Nos hát, Michael Gold regényének egyik nagyszerűsége éppen az, hogy frappánsan cáfolja ezt az állítást, kihúzza a logikai alapot alóla. Bebizonyítja, hogy a zsidók többsége kiségzisztencia, bedolgozó szabó, suszter, bádogos, építkezések robotolója, gyári munkás, s öntudatos rétegük maga is harcol saját burzsoáziája ellen. Ők a milliók és a tőkés réteg legfeljebb százakból áll. A regény tehát, anélkül, hogy a szerző erre írás közben gondolt volna, tisztán a logikájánál, az írói kvalitásainál fogva, vitairat is, az antifasiszta harc hatótényezője. Ezért fordították le máris vagy hat európai nyelvre. A lap, melynek közlésre itt Kolozsvárt átadtam, nem az én lapom, a köztünk levő ideológiai különbségek továbbra is fennállanak, ám van egy közös ellenség, a fasiszmus, mely egyként fenyegeti a munkásmozgalmat, a Szovjetuniót és a zsidóság életét. Így tehát az együttműködés hasznos és lehetséges.

Egy másik cigarettaszünetben Gaál Gábor a regény szerzőjéről mesélt érdekes dolgokat:

— Az író személye nekem szimpatikus, sok tekintetben közel áll hozzám. Alulról jött, sok mesterséget megpróbált ember, selfmademan, öngyilkosságra hajló pesszimizmusából a munkásmozgalom rántja ki. Jelenleg az amerikai Daily Worker szerkesztője és kulcsembere, s a lap minden számában ír valamilyen fontos kérdéstről cikket. Tehát lényegében ugyanazt csinálja ő New York körületeiben, mint én itt, a kicsi Kolozsvárt. És nekem az is fontos és kedves, hogy Gold édesanyja magyar anyanyelvű, apja pedig óromániai, s én a regényben itt-ott az angol és jiddis nyelven kívül a mi nyelveink muzsikáját is hallom.

Két héttel később, amikor a Gold-regény első részlete megjelent, én lettem ennek egyik leghűbb, legfigyelmesebb olvasója. A kávéházban néha-néha körülnéztem, és furcsán éreztem magam. Hiszen lényegében akkor ostromállapottal kormányoztak s a terror húzóhálójában mindig fennakadt néhány ember. Itt a New York és Metropol kávéházban meg az Újságíró klubban,

Nagy Imre: Önarckép

Nagy Imre: Zsögödi táj

meg szerte az országban azonban ezalatt, mintha mi sem történt volna, Gold regényét olvasták, mely nem egyszerű antifasiszta regény volt, hanem vörös regény. Gaál Gábor névtelenségét akkor jobban megértettem, mint bármikor.

És a regény közlését még be sem fejezték, máris levél érkezett Pestről, Dormándi László író, a Pantheon Kiadó vállalkozója hajlandó volt a művet kiadni Pesten és valami pénzt is küldeni érte. Fél esztendővel később láttam a Gold-regény Pantheon-kiadását, első oldalán a fordítónak, Bolyai Zoltánnak (ez Gaál Gábor volt) a nevével. Hogy aztán a könyv magyarországi kiadásának mi lett a további sorsa, arról nem tudok.

Harminchét év után, most, hogy újra elolvastam a regényt, ifjúságba visszakanyarodón és azzal az érzéssel, hogy az ügynek egyetlen szereplője sem él már, sem a regényíró, sem a fordító, sem a Pantheon-könyvek magyarországi kiadója, sem annak a polgári napilapnak a szerkesztője, aki ellenfelével, Gaál Gáborral alkalmilag szövetkezett. A pesti kiadó, Dormándi László tavaly halt meg, messze Franciaországban és két, egymástól távolieső városban, Párizsban s Budapesten egyként gyászolták. És Michael Gold is tavaly halt meg s a visszaemlékezés lámpáinak meggyújtásakor, a sirbeszédemből és nekrológokból döbbsenek rá az emberek arra, hogy minden valamirevaló amerikai szociális író tőle tanult. Michael Gold, a kútfő, az alapító, a nemes eredet, aki annyi ifjú tehetséget fedezett föl, mint nálunk Gaál Gábor, negyven évig vitte ezt a munkát...

S ahogy a regény sűrű rengetegében, gyönyörű hasonlatainak indái között előre haladtam, s tisztásain megpihentem, eszembe jutott az is, hogy Gold és Gaál nemcsak egy közös munka révén kerültek egymás mellé, hanem a történelem viszontagságai is összehozták őket. Gaál Gábor a béke híveinek boroszlói konferenciája után mesélte nekem, hogy egyszer ebédszünetben arra lett figyelmes, hogy a szomszéd asztalnál egy élesarcú, eléggé ősz ember angol-amerikai akcentussal németül beszél. Michael Gold volt az illető. Én persze szemrehányásokat tettem Gaál Gábornak:

— Miért nem mentél oda, miért nem szólítottad meg?

— Nem volt rá idő — felelte Gaál —, máris mennünk kellett. Fontos kérdések voltak soron.

Ilyen ember volt Gaál Gábor. Szerény és mogorva és zárkózott és titokban félszeg is egy kicsit.

Az újságok megsárgulnak.

És az időnek mi magunk sem állunk ellen.

Csak a remekmű marad örökifjú.

Michael Gold regényével is az történt, mint a Tamás bátya kunyhójával, vagy Barbusse Tüzével. Annak idején e könyvek lángba borítottak egy egész kontinenst, azóta pedig belekerültek az irodalom nagy kertesházába, a remekművek polcaira, és most már lassabban és észrevétlenebbül hatnak, új rétegek között munkálkodva, formálva az ifjúságot és az emberi lelket.

És éppen ezért, nem a régi dolgokra emlékezve, hanem csupán az irodalom ügyét nézve, merem ajánlani a Horizont-sorozat gondozóinak, hogy adja ki az amerikai Michael Gold regényét megint. A regény majd alkalmat ad arra, hogy a mai olvasóközönség megismerje és mérlegre tegye Gaál Gábert, a műfordítót is. Erről az oldaláról eddig még sohasem esett szó,

Régóta bevett, senki által meg nem kérdőjelezett szokás, hogy a színművészeti főiskolák stúdiószínpadot tartsanak fenn, ahol a felsőbb évfolyamok hallgatói teljes értékű színházi előadásokon kerülhetnek szemtől szembe a nagyközönséggel. A képzőművészeti főiskolák növendékeinek legsikerültebb munkái azonban évek hosszú során át csak nagyritkán, leginkább a tanévzárás ürügyén juthattak a nyilvánosság elé. Az indokolatlanul előnytelen helyzetben mind a mai napig radikálisan csak a bukaresti főiskola változtatott, sikerült felszabadítaniuk erre a célra a Kalinderu-termet, míg Kolozsvárt nem találtak alkalmas megoldást. A Kalinderu-beli kiállítás-sorozat mindenkit meggyőzhetett az elgondolás helyességéről. Természetesen nem egyéni bemutatókról van szó, hanem kizárólag csoport-, évfolyam-, művészeti ágazat szerinti kiállításokról, s emellett természetesen a tanszemélyzet tagjainak kiállításairól. (A szervezők tágkeblűségét dicséri, hogy a bukaresti főiskola művész-oktatóin kívül például az idén nyáron egyebek között a temesvári művésztanárok egy csoportjának is helyet biztosítottak.)

A Kalinderu-teremnek hire kelt, köztudomású, hogy itt mindig talál az érdeklődő valami különösét, valami eredetit, máshol föl nem lelhető. Legutóbb Molnár József és tanítványai címmel sajátos plakátkiállítást tekinthetünk meg. Maga a jelenség is figyelemre méltó: a tanár—tanítvány viszony ugyanis a képzőművészeti főiskolán merőben más jellegű, mint az egyetemeken vagy akár a többi művészeti főiskolán. A képzőművészet egyéniség-kultusza, az egyéni látásmódért, az egyéni megoldásokért folytatott küzdelem a „grand arts“-ban természetszerűleg visszhangot ver a képzőművész hallgatókban, s különösképpen a mesterség alapjait már birtokoló felsőbb évfolyamok növendékeiben. Márpedig a festő, szobrász, grafikus évfolyamokat vezető tanárok, amennyiben nagyformátumú művészek — és rendszerint azok —, a tárgyilagosságot célzó legnagyobb jószándék mellett sem képesek másként, mint saját egyéni művészetszemléletük koordinátáiban mozogva tanítani, ami azt jelenti, hogy egyéniségük bélyegét akarva-akaratlanul erősen rányomják a hallgatók kibontakozóban lévő művészetére.

A nem közepes tehetségű diák tehát kettős feladat előtt áll: el kell sajátítania a mester alkotói tapasztalatainak legfontosabb elemeit, de szüntelenül el is kell határolnia magát, hogy érvényre juttathassa saját egyéniségét. A tanár—tanítvány kiállítás ilyen szempontból különös érdeklődésre tarthat számot. Egrészt a tanár vizsgálzik — epigonokat nevelt-e vagy szárnyaikat bontogató művész-jelölteket? —, másrészt nyilván a diák is vizsgálzik abból, hogy mit tett magáévá a tanár művészetéből, és mit képes önmagából adni?

A Molnár József és tanítványai kiállítás, melyet remélhetőleg hasonló bemutatók követnek majd, kedvező mérleget mutatott. És nem főként azért, mert az idén végzett növendékek mellé korábbi, az eltelt évek folyamán önállósult tanítványok is sorakoztak. Az érdem kétségkívül elsősorban a tanáré. Molnár József reklámgrafikai munkásságával és húszéves főiskolai pedagógusi tevékenységével — ne féljünk a nagy szótól — csakugyan iskolát teremtett. Értve ezen, hogy a hazai plakátművészetben olyan széles csapat nyitott, melyen eltérő egyéniségek, egyéni stílusok is érvényesülhetnek bizonyos szem-

léleti, magatartásbeli azonosságok tiszteletben tartásával.

Ő maga így foglalta össze pedagógiai célkitűzéseit: logikus, egyszerű, rámenős gondolkodásra igyekszem nevelni a hallgatókat, s minden alkalmat megragadva tudatosítom bennük, hogy tárgyra irányuló ötlet nélkül nincs igazi reklámgrafika. Mindenfajta technika, régi és új, divatos és nem divatos, alkalmazható, ha illik a témához, ha csattanósítja a mondanivalót, de sohasem szabad szem elől téveszteni, hogy a technika csak eszköz.

Az op art, akárcsak a legújabbban világhívtá vált, ismét fölfedezett szecessziós stílus, izgalmas lehetőségeket kínál. A dekoratív hatásokkal folytatott játék azonban csak akkor igazolható, ha a cél szolgáltatásban áll, ha nem kerekedik stílusérzékünk fölébe. A reklámgrafikusnak ugyanis éreznie kell, divaton innen és túl, hogy mihez mi talál, mert mindig vannak bizonyos, a téma természetéből adódó összeférhetlenségek. Éppen ezért nem szabad lecsatlakozni végérvényesen egyik vagy másik divatos irányzathoz, hiszen ezzel beszűkítenők látásmódunkat, unalmassá válnánk: a reklámgrafika halála, ha a mondanivaló helyett a külsőségekre összpontosítjuk a figyelmet.

Molnár József mindig friss ötleteivel és eredeti munkásságával meggyőzően hitelesíti pedagógiai elveit. Ami az elmondottakban talán általánosságnak hat, a Molnár-plakátok ismeretében konkrét tartalommal telítődik. A száraznak tűnő meghatározás, miszerint „logikus, egyszerű, rámenős“ gondolkodásra van szükség, valójában áttekinthető, tiszta, távolról is azonnal felismerhető tálalást, szerkesztést, jól kivehető folt- és vonalvezetést jelent, mely egyformán lehet op art-os, szecessziós, de ugyanúgy más jellegű is; melyben elképzelhetünk foto-kollázs betéteket, rajzokat, úgyszólván bármit, ami az érdeklődést felcsigázhatja — és ami a jóízű határain belül marad. A fantázia hordereje határozza meg aztán döntő mértékben, hogy ki mit tud kezdeni, mennyire képes hasznosítani ezt a távolról sem receptszerű szemléletet.

A régebbi és új tanítványok eleven, tehetséget, eredetiséget bizonyító munkái mellett szólnak, hogy Molnár József tanítása és művészete kiállta a gyakorlat próbáját, iskolateremtő erővé vált.

Mezei József

Molnár József plakátja

A hűség festője

Macalik Alfréd 1888-ban, Bécsben született. Félévi bécsi, tízévi nagyszombati s kétévi budapesti tartózkodás után 1901-ben kerül Nagyváradra, második, igazabb — művészetét meghatározó — szülőföldjére. A továbbiakban, tanulmányi éveitől és a háború négy esztendejétől eltekintve, huzamosabb ideig nem is volt távol. A Duna-medence volt származási körzete, de Várad s a bihari tájak békítették meg a honosság tűzhelymelegével.

Festészetében mindvégig dominált a tájkép (magának a városnak és a Sebes-Körös vidékének hiteles levegőjével, hangulatával, színeivel), de festett szinte minden műfajban. Többnyire erős kontúrokkal megrajzolt önarcképei a mind mélyebbre hatolás bizonyosságai. Kevésbé közismert képre Restaurátor munkássága, holott erről a korabeli sajtó a legnagyobb elismeréssel írt. Művészettörténeti szempontból igen becses, több tucatnyi súlyosan megrongált képet restaurált. Ezek között volt Bihari Sándor II. Rákóczi Ference, továbbá hatalmas méretű festménye, a Zsigmond és Ulászló lengyel király találkozása Nagyváradon (ennek egyik változata), Barabás Miklós több képe, köztük Széchenyi Istvánja és Deák Ference, Schöpfung allegorikus képei és sok más. (Restaurált képeinek egy része a háborúban elégett, elpusztult. Ideje lenne felkutatni, mi is lett a megmaradtak sorsa!) Nem volt ez másodrangú munka. Rendkívüli hozzáértést, szakértelmet, alaposítást, igényelt. Amilyen hű volt restaurátor munkásságában a képek eredeti stílusához, olyan hű volt önmagához is saját alkotásaiban — hű művészi felfogásához, eredetiségéhez, töretlenül humanista életfilozófiájához és a tájhoz.

Most 80 éves. Szikár, de szálfaegyenes. Bár alkotóereje most sem lankadt, s újabb egyéni kiállításra is készül, eddigi életműve, a több mint 1600 olajfestménye, többszáz rajza, a közel fél száz kiállítás (köztük több vándorkiállítás), áldozatos pedagógiai tevékenysége, a művészet hűségese szolgálata arra kötelezi képzőművészeti szakiróinkat, hogy elkészítsék életének, eddigi művészeti pályafutásának monografikus igényű összegezését és értékelését, a szűkebb tárlatfüzetek után termése legjavának szélesebb körű bemutatását, megismertetését és népszerűsítését. Ha utólag is, de ez lenne számára a legszebb születésnapi köszöntő. Művészettörténetünknek tartozunk vele.

Macalik Alfréd: Önarckép

Könczei Ádám